

طی مراسمی در دهه مبارک فجر انقلاب شکوهمند اسلامی که با حضور ریاست محترم جمهوری اسلامی ایران و اصحاب قلم به مناسبت پانزدهمین دوره کتاب سال و پنجمین دوره اعطای جایزه جهانی کتاب جمهوری اسلامی ایران تشکیل یافته بود، کتاب «اطلس تاریخ اسلام» یکی از آثار علمی فنی سازمان جغرافیایی نیروهای مسلح به عنوان کتاب سال جمهوری اسلامی ایران برگزیده و معرفی گردید؛ علاوه بر انتخاب کتاب سال، برای اولین بار در کشور اطلس تاریخ اسلام بلحاظ نفاست، طراحی و چاپ آن ممتاز شناخته شد.

در این مراسم سازمان جغرافیایی نیروهای مسلح موفق به دریافت لوح و جایزه ویژه از ریاست محترم جمهور و ریاست شورای انقلاب فرهنگی گردید.

در دانشگاه قاهره است که آثار فراوانی از او در زمینه تاریخ اسلام (بخصوص در اندلس) و نفوذ فرهنگ اسلامی در اسپانیا و اروپا به زبان عربی به چاپ رسیده و به زبانهای اروپایی برگردانده شده است.

وی از سال ۱۳۵۱ تا ۱۳۶۵ ه.ش مدت ۱۴ سال تمام با همکاری عده‌ای از مورخین معروف کشورهای اسلامی، رنج تهیه فصل‌های کتاب را بر خود هموار کرده و قصد فراهم آوردن اطلاعات لازم برای نقشه‌ها، به‌مرکز علمی و کتابخانه‌های جهان شتافت و از منابع بی شماری بهره برد تا سرانجام مطالب کتاب را جمع‌آوری کرد و سپس به کار فصل‌بندی کتاب بر اساس تاریخ و ترسیم نقشه‌ها که نمايشگر مرزهای جغرافیایی و خط سیر لشکرها و مبادین جنگ و خلاصه حدود و نغور منصرفات اسلامی است دست زد.

سازمان جغرافیایی نیروهای مسلح همینکه بر نسخه‌ای از کتاب دست یافت و ملاحظه کرد که ۲۱۵ نقشه جغرافیایی تاریخی برپه‌دار آن موجود است، به فکر ترجمه کتاب افتاد و بهمین منظور، به ارزیابی و بررسی‌های کارشناسانه پرداخت و موضوع را با استادان فن در میان نهاد. سرانجام طرحی شامل ترجمه متون، بازنگاری نقشه‌ها، ویرایش علمی و فنی که می‌بایست به دست استادان مسلمان ایرانی انجام می‌گرفت تدارک دید و تقدیم آیت... هاشمی رفسنجانی نمود. ایشان در پاسخ مرقوم فرمودند که: « پروژه مهم و مفیدی است ».

که با عنایت پروردگار متعال و حمایت و راهنمایی وزرای محترم وقت دفاع و پشتیبانی نیروهای مسلح این مهم به ثمر نشست.

در مرحله اول متن عربی اطلس مشتمل بر ۵۳۰ صفحه در قطع بزرگ، توسط

محققان و علاقه‌مندان به مسائل فرهنگی به این نتیجه رسیده‌اند که در جهان امروز کتابی که پس از فرهنگ‌های لغت بیشتر از هر کتاب دیگری مورد استفاده استادان دانشگاه، اندیشمندان، سیاستمداران و حتی خانواده‌ها قرار می‌گیرد، اطلس‌های جغرافیایی و تاریخی است. در دنیای پر حادثه کنونی و ارتباطات فوری‌العاده سربمی که در اثر پیشرفت‌های تکنولوژی فراهم آمده، تمام اقشار جامعه نیازمندند که از چگونگی جغرافیای کشورهای نقاط حساس جهان و پایا ریشه و سوابق مسائلی که اذهان جهانیان را به خود معطوف می‌سازد باخبر باشند و اطلس‌های جغرافیایی و تاریخی تنها و آسانترین مجموعه‌های اطلاعاتی هستند که در کوتاهترین زمان می‌توانند بیشتر نیازهای اطلاعاتی و فرهنگی را برآورده سازند.

مآسفاتنه در میان کتب و آثار چاپ شده به زبان فارسی، جای این دو نوع اثر به نحو محسوس خالی است و هر تلاشی که در تدارک این قبیل آثار اعمال شود کمکی به اعتلای سطح فرهنگ عمومی نخواهد بود. به همین علت، چندی پیش، سازمان جغرافیایی نیروهای مسلح اقدام به انتشار اطلس بزرگ جغرافیایی جهان نمود و آن را در اختیار علاقه‌مندان قرار داد. اما کار تهیه یک اطلس تاریخی متفاوت است و برخلاف اطلس جغرافیایی که ممکن است از مجموعه نقشه‌های موجود تشکیل شود، اطلس تاریخی مستلزم سالها مطالعه و تحقیق و تبیع و مراجعه به صدها منبع تاریخی به زبانهای مختلف و مقابسه آنها با یکدیگر و خلاصه نتیجه‌گیری نهایی است.

خوشبختانه در سال ۱۳۶۶ ه.ش، یک برنامه تحقیقاتی که چندین سال پیش از آن آغاز شده بود بشمر رسید و حاصل آن بصورت اطلس تاریخ اسلام به زبان عربی انتشار یافت.

مؤلف اطلس تاریخ اسلام، دکتر حسین مونس استاد زبان عربی و تاریخ اسلام

مسائل مربوط به مصر و شام و کشورهای اسلامی آفریقا تحت عنوان مسلمانان در بحر المتوسط (مدرانه) از صدر اسلام تا زمان حاضر، در نقشه‌هایی متنوع توصیف شده و سپس تاریخ عثمانی از زمان سلطه ترکان سلجوقی تا زمان حاضر بیان گردیده و در پایان بخش تاریخی اطلس، گسترش اسلام در خاور دور و آفریقای شرقی و مرکزی به تفصیل شرح داده شده است.

در بخش دیگری از این اطلس، به بیان وضع اقتصادی جهان اسلام طی دو قرن گذشته پرداخته شده و خصوصاً بر اهمیت فریضه الهی حج تکیه فراوان گردیده و نقشه‌هایی چند به این موضوع اختصاص یافته است.

در فصل آخر اطلس تاریخ اسلام، موضوع عالم اسلام در دوران جدید مورد مطالعه قرار گرفته و سیاستهای استعماری غربی در جهان اسلام و روابط بین آنها در اوایل قرن ۱۸ میلادی تا زمان حاضر به تفصیل مورد بحث قرار گرفته است. همچنین به گسترش تدریجی مستملکات امپراطوریهای انگلیس، روسیه تزاری، فرانسه، هلند و دیگر کشورهای استعمارگر اروپایی در آفریقا و آسیا اشاره شده و تحولات سیاسی قرن بیستم مخصوصاً پیامدهای جنگ اول جهانی و فروپاشی امپراطوری عثمانی و وقایع بین دو جنگ و بعد از جنگ دوم جهانی و وضع جهان اسلام در آن میان به تفصیل از طریق نقشه‌های تاریخی ارائه شده است.

در پایان، وضعیت امروزی کشورهای اسلامی جهان با توجه به شرایط استراتژیکی و اقتصادی هر یک نسبتاً به تفصیل کافی و بصورت مجزا از طریق نقشه نشان داده شده و منازعات و اختلافات موجود بین عالم اسلام و جهان خارج مورد اشاره واقع شده و در نهایت مطالب اطلس تاریخ اسلام با یک نقشه دقیق از پراکنندگی جغرافیایی به پایان رسیده است.

پوشیده نیست که هیچ اثر علمی، از جمله اطلس تاریخ اسلام، از ابهام و نقص و خطا در امان نمی ماند، بخصوص که در کتاب حاضر، گاه احساسات عرب گرایی مؤلف غلبه یافته و موجب پنهان شدن بعضی از واقعیتها گردیده است و همچنین عدم اطلاع صحیح وی از تاریخ ایران موجب بروز اشکالاتی شده و در هر دو مورد نظرات اساتید محترم ایرانی در حاشیه و یاد متن عرضه گردیده است.

این سازمان، به قصد تکمیل و رفع برخی از آن نقایص، با استفاده از اسناد و مدارک تاریخی موجود در آرشیو سازمان جغرافیایی تیر و های مسلح، نسبت به ضمیمه نمودن تعداد ۸ برگ نقشه مربوط به سابقه تاریخی خلیج فارس در فصل اول و همچنین تصحیح و تکمیل نقشه‌های اطلس بر اساس سوابق تاریخی و جابجایی نمودن نقشه‌های ۲ کشور اسلامی خاورمیانه و قاره آفریقا و جمهوری اسلامی ایران و همچنین آخرین نقشه موضوعی و اسلام در جهان که مبین پراکنندگی مسلمانان بر اساس آخرین آمار گردآوری شده از مؤسسه معتبر بین المللی سال ۱۹۹۱ می باشد، اقدام نموده است.

یکی از ویژگیهای دیگر این اطلس تهیه و تنظیم فهرست نامهای اشخاص و اماکن و عوارض جغرافیایی و واژه نامه تطبیقی اسامی قدیم و جدید است که در پایان اطلس ضمیمه شده است.

هیئت به سرپرستی و نظارت جناب آقای دکتر آذرنوش استاد دانشکده الهیات و معارف اسلامی دانشگاه تهران که از عبری دانان برجسته و مترجمی تیزبین می باشد انجام یافت.

همزمان با ترجمه فصولی از کتاب، کار ویرایش علمی بوسیله مورخین برجسته کشور با نظارت مرحوم استاد دکتر عباس زریاب خوبی، و تصحیح و ترسیم نقشه‌ها در مدیریت کار توگرافی سازمان جغرافیایی انجام گرفت.

استادگردانقدر و دانشمند برجسته جهان اسلام جناب آقای دکتر سید جعفر شهیدی به قصد تطبیق متون با مفاهیم اسلامی، خاصه شیعی، کتاب را مورد بازبینی قرار دادند و هر جا که ضرورت داشت، نظرانی ابراز فرمودند که همه جادار بانوشتها منعکس است.

اطلس تاریخ اسلام

فصل اول کتاب به بحث درباره نقشه‌های جغرافیایی موجود در کتب جغرافیدانان مسلمان اختصاص یافته و نمونه‌های جالبی از این قبیل نقشه‌ها با شرح و توصیف و مقایسه‌های بسیار آمده است. در این فصل تحقیق عمیقی درباره فن نقشه کشی در میان مسلمانان و توسعه و تحول فکر نمایش جهان بطور کلی و عالم اسلام با لایحه در میان مسلمین، از آغاز اسلام تا قرن ۴ ه. ق. بعمل آمده و کلیه وقایع این چهار قرن به صورتی ابتکاری و جالب طی چندین جدول تنظیم گردیده است.

سپس اوضاع اجتماعی و جغرافیایی و تاریخی جزیره العرب در صدر اسلام به تفصیل شرح گردیده و مسائلی نظیر پراکنندگی قبایل و اماکن، پرستش اصنام و طرق ارتباطی و مراکز مهم جمعیت مانند مکه و مدینه قبل از بعثت حضرت رسول (ص) در نقشه‌های مفصل توصیفی ارائه شده است.

وقایع بعد از ظهور اسلام و بعثت حضرت پیامبر (ص) در غزوات مهم بدر و خندق و خیبر و فتح مکه و حجة الوداع و امثال آن با توصیف کافی به صورت نقشه‌هایی که در آن خط سیرها، میدانهای رزم و صفوف قبیله‌های درگیر نشان داده شده، آمده است و در فصل دیگری به شرح تبارنامه‌های جد اولی مفصل و مشروح پرداخته شده است.

در فصل بعد، فتوحات اسلام از شام و عراق و ایران و ماوراء النهر و سند گرفته تا مصر و نوبه و مغرب و اندلس بیان گردیده و در تمام این موارد، وقایع تاریخی و خطوط عمده لشکرکشی‌ها و میدانهای جنگ در نقشه‌های مفصل و دقیق ارائه شده و در پایان هر فصل، فهرست مفصلی از مراجع قدیم و جدید به زبانهای مختلف ذکر شده است.

مؤلف، پس از بحث تفصیلی پیرامون فتوحات اسلامی و استقرار اسلام از سند تا اندلس، به سایر مراکز حکومتی اسلام در پهنه جهان پرداخته و وقایع مربوط به خلفای اموی و عباسی و حکومتهای مغرب و اندلس و غرناطه و یمن و جزیره العرب را به تفصیل بیان نموده و آنگاه مسائل تاریخی مربوط به ایران و سرزمینهای غیر عربی را تحت عنوان جناح شرقی و دولتهای اسلامی ذکر کرده و تمام دورانهای تاریخی از صدر اسلام تا زمان حاضر را همراه با جنگ‌های صلیبی، به گونه‌ای مفصل تر از طریق نقشه‌ها ارائه کرده است.